

HISTÓRIA LOKALÍT ZOBORA A HORNÝCH LEFANTOVIEC A LIEČITEĽSKÝCH ČINNOSTÍ S NIMI SPOJENÝCH

Históriu Špecializovanej nemocnice sv. Svorada Zobor, n.o. nemožno oddeliť od lokalít Zobora a Horných Lefantoviec, ktoré majú mimoriadny význam z hľadiska najstaršej národnej histórie Slovenska. Túto spojitosť možno vidieť v zhmotnenej forme - upravené historické budovy bývalého kláštora na Zobore a kaštieľa v Horných Lefantovciach dodnes sčasti slúžia, resp. do nedávnej minulosti slúžili v rámci rozsiahlejších komplexov novších budov na poskytovanie zdravotnej starostlivosti.

Bývalý zoborský kláštor má výnimočné postavenie v národnej a kresťanskej histórii – je najstarším známym kláštorom na území dnešného Slovenska. I keď nie je celkom známy dátum jeho vzniku, podľa viacerých historikov možno uvažovať s jeho existenciou už od 9. storočia. Isté však je, že to bol kláštor založený benediktínmi. Niektorí jeho vznik datujú už do obdobia okolo roku 800, kedy na naše územie prichádzali prví misionári, iní ho na základe patrocínia svätého Hipolyta zaraďujú do obdobia Nitrianskeho kniežatstva (okolo roku 830), kedy knieža Pribina udržiaval blízke vzťahy so západným susedom – Franskou ríšou. Tu už od roku 796 v dnešnom rakúskom meste St. Pölten (sancti Yppoliti) existoval benediktínsky kláštor a pre tamojších benediktínov bolo dnešné územie Nitry v tých časoch misijným územím. Ďalší historici datujú vznik kláštora do obdobia vlády kráľa Svätopluka sídliaceho v Nitre. V roku 880 v čase pôsobenia sv. Metoda na Veľkej Morave bolo bulou *Industriae tuae* pápežom Jánom VIII. zriadené biskupstvo v Nitre ako prvé v stredovýchodnej Európe a za biskupa bol inštalovaný benediktínsky mních Wiching. Pražský dekan Kosmas v Kronike českej zapísal, že do tichosti benediktínskeho kláštora na stráni hory Zobor sa tu uchýlil starnúci kráľ Svätopluk, ktorý žil v nepoznaní medzi mníchmi, a keď poznal, že sa blíži smrť, vyjaval mníchom kto je a potom hneď umrel. Stalo sa tak podľa kronikára v roku 894, ktorý datuje existenciu kláštora do obdobia Veľkej Moravy. Hodnoverne je písomne doložené, že jestvujúci kláštor obdaroval v r. 1006 uhorský kráľ Štefan I.

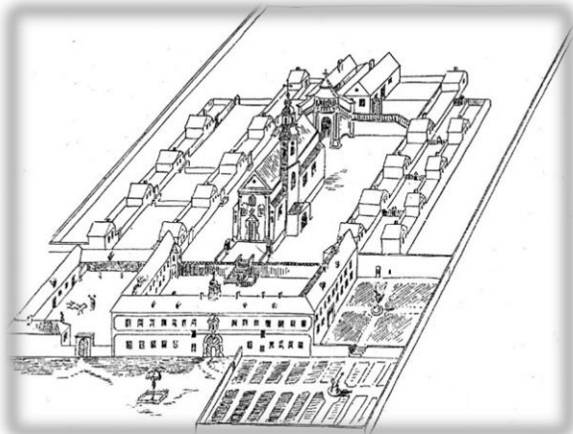
Jedným z benediktínskych mníchov, ktorý žil v kláštore a v jaskynke nad ním, bol Andrej-Svorad, ktorý prišiel na Zobor z poľskej zeme približne v roku 1002 a okolo roku 1030 tu aj zomrel. Spolu s mladším spolubratom Beňadikom boli v roku 1083 vyhlásení pápežom Gregorom VII. za vôbec prvých svätcov pochádzajúcich z územia Slovenska. O živote oboch svätcov vypovedá legenda päťkostolského biskupa Maura, ktorý svoju formáciu absolvoval pravdepodobne v zoborskom kláštore. Je to najstarší spis v latinčine, v ktorom sa spomínajú reálie Zobora a Nitry.

Odôvodnene predpokladaná kontinuita dvoch významných cirkevných inštitúcií – zoborského kláštora a nitrianskej kapituly – utvárala podmienky pre rozvoj písomnej kultúry v období vznikajúceho uhorského štátu. V tomto období sa predovšetkým členovia benediktínskej rehole stali voľnými pokračovateľmi cyrilometodskej myšlienky i nositeľmi

Obrázok 11: Plastika Zoborských listín z roku 1111 a 1113

veľkolepý kláštorný komplex – s budovou konventu, Kostolom sv. Jozefa a systémom eremitiek - pustovní. V nich prebývali „mlčiaci“ mnísi z rádu kamaldulov, ktorí osídľovali kláštor do roku 1782, kedy rakúsko-uhorský cisár Jozef II. zrušil množstvo reholí, medzi nimi i rehoľu kamaldulov. Podľa zachovaných plánov kláštora je ešte i dnes možné lokalizovať umiestnenie kláštornej lekárne v jestvujúcej časti budovy bývalého konventu, v ktorej boli aj miestnosti určené pre liečiteľské činnosti .

Obrázok 3: Bývalý kláštor kamaldulov na Zobore (kresba B. Halasyho – Tovaryšstvo II- Ružomberok 1895)

Jedným zo známych kamaldulských mníchov bol mních Cyprián (vlastným menom František Ignác Jäschke), ktorý sa venoval pestovaniu a zberu liečivých bylín a ich spracovaniu v kláštornej lekární. Neskôr odišiel do Červeného Kláštora v Pieninách, kde pokračoval v lekárskej činnosti. Známym je jeho dodnes zachovaný herbár liečivých rastlín, z nich

niektoré pochádzali z okolia Zobora. Po zrušení rehole kamaldulov kláštorný komplex pustol, obyvatelia okolia si na výstavbu svojich obydľí brali kamene z kláštora. Majetok zoborského kláštora pripadol študijnému fondu, ktorý budovy kláštora s okolitým lesom dával v rokoch 1775-1855 do árendy, potom ho spravoval vo vlastnej réžii. V roku 1786 tu založili aj súkennícku manufaktúru, v prevádzke bola iba krátky čas. Kostol sv. Jozefa nemal kto spravovať, preto jeho zariadenie predisponovali do viacerých miest (napríklad súsošie kalvárie je dodnes v neďalekých Dražovciach), v 30.-tych rokoch 19. storočia ho zručili. Ako-tak sa zachovala iba kláštorná budova – konvent. Túto odkúpil v roku 1886 nitriansky biskup Augustín Roškováni a zriadil tu kláštorný hostinec a ubytovanie. Keďže Zobor mal široko-ďaleko dobrú povesť ako klimatické liečivé kúpele, biskupstvo tu zriadilo ubytovanie. Jestvujúca kláštorná budova sa tak od roku 1892 stala liečebňou pre liečbu pľúcnych neduhov, vrátane tuberkulózy a vyhľadávali ju chorí až z ďalekých balkánskych krajín. V roku 1898 sa tu plánovalo vybudovanie detskej liečebne kostnej tuberkulózy. Zrejme jedinou hmotnou pamiatkou na toto obdobie je z roku 1895 dodnes jestvujúci náhrobný kameň v neďalekom cintoríne. Odpočíva tu 35-ročný Rudolf Vohmann. Na tú dobu pomerne honosný náhrobný kameň poukazuje aj spoločenské postavenie pacientov, ktorí si takúto liečbu mohli dovoliť.

V roku 1927 budova kláštora vyhorela a znova chátrala.

V roku 1933 nitriansky arcibiskup Karol Kmeťko dal nadstavať poškodenú budovu o jedno podlažie – manzardovú strechu a od roku 1936 poskytol budovu kláštora pre misijnú rehoľu verbistov (SVD – Societas Verbi Divini). Verbisti zriadili Misijný dom sv. Svorada a v rokoch 1943-1944 dostavaním južného krídla dostala budova konventu dnešnú podobu. Misionári sídlili a zveľaďovali kláštor a okolie až do ich násilného vystaňovania v roku 1950. Budovu v nasledujúcich dvoch rokoch (1951-1952) počas letného obdobia využíval štát ako ozdravovňu pre chudorľavé deti.

Dňa 1. júla 1953 sa zachovála a pre zdravotnícke účely adaptovaná budova bývalého zoborského kláštora stala prvou budovou už jestvujúceho Ústavu na liečbu tuberkulózy v Horných Lefantovciach.

Obec Horné Lefantovce, ležiaca asi 25 km severnejšie na západnom úbočí pohoria Tríbeč, sa prvýkrát písomne spomína v druhej Zoborskej listine z čias kráľa Kolomana z roku 1113 ako majetok zoborského opátstva sv. Hipolyta. V tomto roku bola žiadosťou zoborského konventu určená obchôdzka kláštorných majetkov, pričom les zoborského kláštora zo severnej strany hraničil s Lefantovcami. Tento dokument nechal v roku 1249 prepísať panovník Belo IV.

V roku 1369 do obce prišli mnísi rehole pavlínov (rehoľa bratov sv. Pavla založenej v Uhorsku) a v osade Sanctus Johannes (zal. 1353) vybudovali Kláštor sv. Jána Krstiteľa.

Obrázok 4: Kaplnka sv. Jána Krstiteľa v Horných Lefantovciach

Obrázok 5: Erb rádu pavlínov z roku 1630 na múre hornolefantovského kaštieľa

Donátorom kláštora, ktorý sa stal jedným z najvýznamnejších kláštorov pavlínov vo vtedajšom Uhorsku, bol tamojší zemepán Michal Lefantovský Počas ich pôsobenia jestvovala v kláštore od roku 1764 bohato vybavená lekáreň slúžiaca pre stovky ľudí zo širokého okolia. Pavlíni mali vybudovanú bohatú knižnicu, v ktorej sa nachádzalo okrem teologickej literatúry aj 28 zväzkov medicínskej odbornej literatúry vydaných od roku 1590 – „Praktis vulnerum“ od P. Amanna do roku 1766 – „Lexikon Pharmaceuticum“, autor F. Onochius. Knihy boli vydané významnými európskymi vydavateľstvami v Prahe, Benátkach, Viedni, Frankfurte, Norimbergu, Halle, Augsburgu a v Lipsku. Pavlíni z Lefantoviec udržiavali veľmi srdečné vzťahy s kamaldulmi zo zoborského kláštora a o tomto spojive svedčia viaceré knihy pavlínskej knižnice v Lefantovciach, označených poznámkou PRVENENCIJNOU: „ex eremo ZOBORIENSI Camald“.

Obrázok 6 : Kázanie Jána Krstiteľa na púšti - freska od J. Bergla

Prestavbou v roku 1774 získal kláštor konečnú podobu. Zvýšili ho o jedno poschodie, prestavali tiež kostol. Freskovú výzdobu s výjavmi zo života sv. Jána Krstiteľa vytvoril Johann Bergl. Dodnes zachované fresky sú vo veľmi dobrom stave. Pavlíni zostali v Horných Lefantovciach do

roku 1782, postihol ich však rovnaký osud za panovania Jozefa II., ako aj mnohé iné rozjímavé rády. Boli zrušení a rozpustení. Poslední pavlíni odišli z Lefantoviec v roku 1796.

V roku 1809 v čase napoleonských vojen bola v kláštore zriadená vojenská nemocnica pre cca 500 zranených poľských vojakov, bojujúcich na strane Francúzov.

V roku 1894 bol pôvodne gotický kláštor po požari prebudovaný šľachtickým rodom Edelsheim-Gyulai na honosný kaštieľ. Poslední príslušníci rodu však po roku 1945 emigrovali do Švajčiarska. Prázdna budova a areál kaštieľa tak po povojnovom rabovaní miestnym obyvateľstvom pripadli štátu a boli určené na liečebné a zdravotnícke účely. Od roku 1947 ich začala využívať Masarykova liga proti tuberkulóze a od júla 1948 sa adaptovaný kaštieľ stal prvou budovou novozaloženého zdravotníckeho zariadenia na liečbu tuberkulózy. Tu sa začína písať i história dnešnej jubilujúcej nemocnice.

Literatúra:

Bartunek, A. 2012. *Dejiny slovenského lekárnictva I. 10.stor.-1918*. Abart Gallery: Prešov, 1.vyd., 2012, 398 s.

Bódi, A. – Hunka, J. – Hruboň, A. – Kotek, A. – Kušš, J. – Ožďáni, O. – Paulovič, D. – Reháková, N. 1998. *Lefantovce 1113 – 1998*. Obecný úrad Lefantovce, 1.vyd., 1998, 176 s.

Gergelyi, O. 1969. *Nitra. Šport* : Bratislava, 1.vyd., 1969, 128 + 16 s.

Judák, V. – Čekovská, E. 1996. *Prehľadné cirkevné dejiny*. Lúč: Bratislava, 1. vyd., 1996, 304 s.

Junas, J. 1984. *150 rokov nitrianskej nemocnice*. Nemocnica s poliklinikou v Nitre: Nitra, 1.vyd., 1984, 120 s.

Kosmova kronika česká. Nakladatelství Nestor : Bratislava, 1. vyd., 2004, 350 s.

Kisbán, E. 1933. *A magyar Pálosrend története I. a II. (História rádu pavlínov v Uhorsku)*.

Pálos kolostor kiadása : Budapest, 1933. <https://sites.google.com/site/pavlini700rokov/lefantovce>

Mittuch, J. 2008. *Údaje k dejinám obce Lefantovce*. Rímskokatolícky farský úrad Horné Lefantovce, 1.vyd., 2008, 146 s.

Petríček, Š.(eds.)1998. *Odborný liečebný ústav tuberkulózy a respiračných chorôb 1948-1998*. OLÚ TaRCH Nitra-Zobor: Nitra, 1.vyd.1998, 46 s.

Točka, I. 2014. *Zobor*. Vlastné vydanie. Nitra. 2014, 296 s.